מערת קבורה מהתקופות הרומית והביזנטית בעין יעל, ירושלים

ראפע אבו־ריא ומיגל ויסמן

ביוני 1994 נערכה חפירה באתר עין יעל, במסגרת פעילות המרכז הארכיאולוגי ירושלים; שלושה שטחים נחפרו: בשטחים A (נ״צ רי״ח 21693/62773, רי״י 16693/12773) ו־C (נ״צ רי״ח 21692/62772, רי״י 16692/12772) נמצאו בעיקר חציבות בסלע, ללא ממצא מתארך (אבו־ריא וויסמן תשנ״ז). בשטח B (נ״צ רי״ח 21695/62775, רי״י 16695/12775), כ־50 מ׳ מדרום־מזרח למעיין וכ־200 מ׳ מדרום־מזרח לווילה הרומית (אדלשטיין תשמ״ז; תשמ״ח) נחפרה מערת קבורה והיא נושא מאמרנו.[1]

המערה

המערה חצובה בסלע גיר קשה, ולה חצר מלבנית (2.1 × 2.9 מ׳; תכנית 1), שמפלסה נמוך ב־0.5 מ׳ ממפלס הפתח (איור 1). שכבת מילוי חומה, מהודקת היטב, כיסתה את הרצפה, שהיא סלע מפולס (L3, L4). פתח חצוב בקפידה (0.50 × 0.65 מ׳) מוליך מן החצר לחדר הקבורה; הוא מעוצב כקשת מדורגת בהקפדה על מרחק אחיד הן להתכנסות הן לשוליים (הקשת החיצונית: 1.4 × 2.6 מ׳, 0.35 מ׳ עומק ורוחב השוליים; הקשת הפנימית: 0.80 × 1.05 מ׳, 0.2 מ׳ עומק ורוחב השוליים).

חדר הקבורה מרובע (כ־2.6 × 3.0 מ׳, 1.1 מ׳ גובה). רצפתו סלע מפולס, ובמרכזו נחצב בור עמידה (L10, L11; כ־1.3 × 1.8 מ׳, 0.8 מ׳ עומק). בדופנו המזרחית הותקנו שני כוכים (L12; כ־0.5 × 0.7 מ׳, 0.5 מ׳ גובה; L9; כ־0.55 × 0.80 מ׳, 0.45 מ׳ גובה), ובפינתו הצפונית־המזרחית נחצב בור ליקוט (L8; כ־1 מ׳ קוטר).

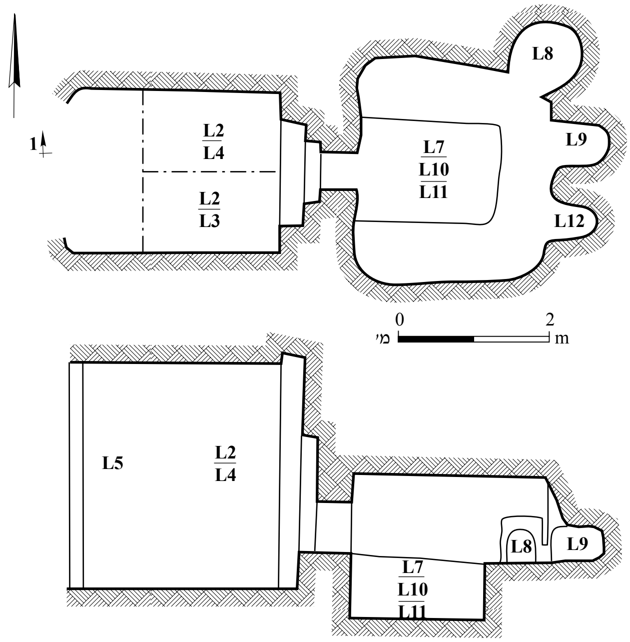

תכנית 1. המערה: תכנית וחתך.

איור 1. פתח המערה, מבט למזרח.

איור 2. כלי חרס ונרות באתרם בחצר.

הממצא

רוב הממצא נתגלה בחצר המערה (איורים 2, 3) ומיעוטו בתוכה, בעיקר בבור העמידה (טבלה 1). במכלול כלי החרס בעיקר נרות, כולם מטיפוס הפמוט הביזנטי, למעט שלושה מהתקופה האסלאמית הקדומה. ברוב הנרות השלמים לא נעשה שימוש. כן נמצאו קערות, מכסים, מורטריה ופכיות, כולם היו שחוקים מאוד. הממצא תוארך למאות הד׳–הז׳ לסה״נ (ר׳ de Vincenz, this volume). לעומת זאת, בכלי הזכוכית נמצאו בקבוקים המתוארכים לתקופה הרומית הקדומה (המחצית השנייה של המאה הא׳ – המאה הב׳ לסה״נ), אך גם כלים מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית (המאות הד׳–הז׳ לסה״נ; ר׳ וינטר, כרך זה). לתקופות המאוחרות שייכים גם חרוזים וחפצי מתכת (ר׳ וינטר, כרך זה). בחפצי המתכת בולט תליון ברונזה שנתגלה בבור העמידה ועליו סמלים וכתובות נוצריים (ר׳ Kool, this volume). על פני השטח נמצא מטבע של אל־כאמל (622–623 להיג׳רה/1225–1226 לסה״נ; לא אויר); המטבע אינו קשור למכלול הקבורה.

בבור העמידה נמצאו מעט עצמות פוסטקרניאליות ושיניים, המייצגות 15 פרטים לפחות: שבעה בוגרים (ארבעה בגיל 18–40 שנה, שלושה מעל גיל 40 שנה), ושמונה ילדים (שישה בגיל 1–7 שנים, שניים בגיל 7–12 שנים). הערכות הגיל נעשו על סמך שלבי התפתחות ושחיקת שיניים (Hillson 1993:176–201). העצמות נקברו לאחר הבדיקה.

איור 3. כלי חרס ונרות באתרם בחצר.

טבלה 1. התפלגות הממצא

מיקום / ממצא	נרות	קערות	פכיות	פכים	מכסים	מורטריה	רעפים	קנקן
חצר	48	20	6	3	1	2	1	1
מערה	6	5	3	2	2	-	-	-

סיכום

המערה, שלה חדר קבורה אחד, שחצובים בו בור עמידה ברצפתו וכוכים בדופנותיו, אופיינית למערות כוכים מימי הבית השני; גם החצר והחזית ובה הפתח המעוצב אופייניות למערות מתקופה זו (קלונר תש״ם:210, 218, 223). מרכיבים אלו, לרבות בור הליקוט בפינת חדר הקבורה, נמצאו גם במערות שנתגלו בנחל רפאים, סמוך לעין יעל, ותוארכו לתקופה ההרודיאנית (קלונר תשס״א:21–23, אתר 26; 38–39, אתר 58).

אף שהמערה נחצבה כנראה בשלהי ימי הבית השני, לא נמצאו בה גלוסקמות או כל ממצא אחר מתקופה זו. לעומת העיצוב הקפדני של החצר, הפתח, חדר הקבורה, בור העמידה והכוכים עשויים ברישול, ונראה שחציבתם לא הושלמה. העובדה שלא נחצבו כוכים בכל הדפנות, כמקובל במערות כוכים מתקופה זו, מעידה כנראה שמלאכת התקנת המערה לא הסתיימה, אך נראה שעל אף זאת היא שימשה לקבורה, כפי שהיא. היא רוקנה לחלוטין בעת ששימשה לקבורה בתקופה מאוחרת — תופעה מוכרת ממערות קבורה אחרות באזור ירושלים (אבני תשנ״ז:75–77).

שלב השימוש הבא במערה, המחצית השנייה של המאה הא׳ – המאה הב׳ לסה״נ, מיוצג בכלי זכוכית בלבד (ר׳ וינטר, כרך זה: איור 1), והשלב העיקרי והאחרון היה במאות הד׳–הז׳ לסה״נ כפי שמעידים כל שאר הממצאים. העובדה שבתקופה הרומית התיכונה היו במנחות הקבורה כלי זכוכית בלבד, ואילו בתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית היו מנחות קבורה רבות ומגוונות, אפשר שהיא מרמזת על שינוי במנהגי הקבורה. המערה יצאה מכלל

שימוש בשלהי התקופה הביזנטית. היא נפרצה ונשדדה חלקית בתקופה העבאסית, כפי שמעיד שבר הנר שנמצא (ר׳ de Vincenz, this volume: Fig. 4:3), והממצא פוזר בחדר הקבורה ובחצר. לא ברור אם פינוי העצמות לבור העמידה נעשה באחד משלבי הקבורה או בעת שנפרצה.

הערה

[1] החפירה (הרשאה מס׳ A-2143) נערכה מטעם רשות העתיקות, כחלק מפעילות המרכז הארכיאולוגי ירושלים. את החפירה ניהלו ראפע אבו־ריא ומיגל ויסמן, בעזרת חאלד אבו טאעה וצוות המרכז הארכיאולוגי, ובהשתתפות מתנדבים מאוסטרליה, בראשות דוד דאון. כמו כן סייעו בחפירה רונלד גרינברג (מדידות וסרטוט), אנה דה־וינסנס (עיבוד כלי חרס), תמר וינטר (עיבוד כלי זכוכית וממצא קטן), רוברט קול (תליון), יוסי נגר (אנתרופולוגיה פיסית) ודני שיאון (נומיסמטיקה).

הפניות

אבו-ריא ר׳ וויסמן מ׳ תשנ״ז. ירושלים, עין יעל (א). **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 107 :94–95.

אבני ג׳ תשנ״ז. **בתי הקברות של ירושלים ובית גוברין במאות הד׳–הז׳ לסה״נ כדוגמא לבתי קברות עירוניים בארץ ישראל בתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית.** עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית. ירושלים.

אדלשטיין ג׳ תשמ״ז. עין יעל. **חדשות ארכיאולוגיות** פט :39–42.

אדלשטיין ג׳ תשמ״ח. עמק רפאים: עין יעל 1987. **חדשות ארכיאולוגיות** צב :37–39.

וינטר ת׳, כרך זה. כלי זכוכית, חרוזים וחפצי מתכת ממערת הקבורה בעין יעל, ירושלים.

קלונר ע׳ תש״ם. **קברים וקבורה בירושלים בימי בית שני.** עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית. ירושלים.

קלונר ע׳ תשס״א. **סקר ירושלים: האזור הדרומי** (סקר ארכיאולוגי של ישראל). ירושלים.

de Vincenz A. This volume. Pottery Oil Lamps and Vessels from the Burial Cave at ʻEn Yaʻal, Jerusalem.

Hillson S. 1993. *Teeth*. Cambridge.

Kool R. This volume. A Byzantine Period Pendant from the Burial Cave at ʻEn Yaʻal, Jerusalem.

A BURIAL CAVE FROM THE ROMAN AND BYZANTINE PERIODS AT 'EN YA'AL, JERUSALEM

RAFEH ABU RAYA AND MIGUEL WEISSMAN

(PP. 11*–14*)

The excavation carried out in June 1994 at 'En Ya'al included three areas: Area A (map ref. NIG 17773/76693; OIG 12773/16693) and Area C (map ref. NIG 17772/77192; OIG 12772/17192) yielded rock cuttings but no datable finds, whereas Area B (map ref. NIG 17775/77195; OIG 12775/17195) yielded a rock-cut burial complex comprising a courtyard and a cave, which is discussed here.

The cave was entered from a courtyard through a rock-cut, framed entrance (Plan 1, Fig. 1). It contains a quadrangle burial chamber, a standing pit, loculi (*kokhim*) and a repository. The excavation yielded many ceramic oil lamps and vessels dating to the fourth–seventh centuries CE, with a few dating to the Early Islamic period (see de Vincenz, this volume), glass vessels, beads and metal objects, dating to the Early Roman–Byzantine periods (see Winter, this volume), and a Christian bronze pendant (see Kool, this volume). Most of the finds were recovered in the courtyard, a few in the standing pit (Table 1; Figs. 2, 3).

The skeletal remains unearthed in the standing pit represent at least seven adults, three of them over 40 years old, and eight children, six of them under 7 and two over 7 years old. It is unclear to which period these remains belong, or when the bones were cleared out into the standing pit.

The plan of the cave is characteristic of Second Temple-period burial caves. However, no ossuaries or finds of this period were discovered in the cave. In comparison with the meticulous execution of the courtyard, doorway, burial chamber and standing pit, the loculi were coarsely hewn and probably not completed, as they were hewn on one side of the chamber only, rather than on all sides as was customary in such burial caves. It appears that the cave, although unfinished, was used in the Second Temple period, but was then completely cleared of its earlier contents by the secondary users in a later phase, a phenomenon often observed in burial caves in Jerusalem.

The next phase of use, (mid-first–second century CE), is represented by the candlestick and pear-shaped glass bottles, dating to the second half of the first–second centuries CE. Final use of the cave was during the fourth–seventh centuries CE, as attested by the other glass vessels, the pottery vessels and lamps, the beads and the metal objects.

The absence of any finds other than glass vessels from the Middle Roman phase, as well as the variety of finds and their location in the burial complex during the late Roman and Byzantine periods, seems to imply changes in burial customs over time. The cave was probably in use until the late Byzantine period, and may have been plundered in the Abbasid period, as attested by an oil lamp of that period.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Plan 1. The cave, plan and section.
Fig. 1. The cave entrance, looking east.
Fig. 2. Pottery vessels and lamps *in situ* in the courtyard.
Fig. 3. Pottery vessels and lamps *in situ* in the courtyard.
Table 1. Distribution of the pottery vessels and lamps in the courtyard and burial cave.